

1. Curtea Europeană a Drepturilor Omului poate fi sesizată cu respectarea a două condiții:

A) Atunci când invocăm încălcarea unui drept garantat de Convenția europeană; și

B) Atunci când îndeplinim toate condițiile de admisibilitate prevăzute de art. 34-35 din Convenția europeană.

Aceste condiții sunt *cumulative*, neîndeplinirea oricăreia dintre ele putând atrage declararea cererii ca *inadmisibilă*.

CAPITOLUL I CARE SUNT DREPTURILE GARANTATE DE CONVENȚIA EUROPEANĂ?

2. Convenția europeană consacră nucleul dur al drepturilor omului, mai precis drepturile civile și politice așa cum sunt ele garantate și de alte acte normative internaționale, în special de Pactul internațional privind drepturile civile și politice adoptat în 1966 în cadrul Națiunilor Unite. Convenția garantează ceea ce doctrina numește „*drepturi de primă generație*”, fără, însă, a garanta „*drepturi de a doua generație*”, adică drepturi cu caracter economic, social sau cultural.

IMPORTANT!

Nu invocați un drept care nu este prevăzut de Convenția europeană. Cererea dumneavoastră riscă să fie declarată inadmisibilă ratione materiae în baza art. 35 al Convenției europene.

3. În continuare sunt trecute în revistă drepturile pe care Convenția europeană și Protocoalele sale le garantează. Pentru fiecare articol se face trimitere la textul Convenției europene și o prezentare a principalelor probleme care trebuie analizate în cadrul unei cereri individuale.

1.1. Dreptul la viață

4. Acest drept este garantat de art. 2 al Convenției europene, care prevede că:

1. Dreptul la viață al oricărei persoane este protejat prin lege. Moartea nu poate fi cauzată cuiva în mod intenționat, decât în executarea unei sentințe capitale pronunțate de un tribunal în cazul în care infracțiunea este sancționată cu această pedeapsă prin lege.

2. Moartea nu este considerată ca fiind cauzată prin încălcarea acestui articol în cazurile în care aceasta ar rezulta dintr-o recurgere absolut necesară la forță:

- a) pentru a asigura apărarea oricărei persoane împotriva violenței ilegale;
- b) pentru a efectua o arestare legală sau pentru a împiedica evadarea unei persoane legal deținute;
- c) pentru a reprima, conform legii, tulburări violente sau o insurecție.

Protocolul adițional nr. 13 dispune la art. 1 că:

Pedeapsa cu moartea este abolită. Nimeni nu poate fi condamnat la o asemenea pedeapsă și nici executat.

5. Articolul 2 al Convenției europene garantează dreptul la viață al oricărei persoane și definește circumstanțele în care agenții statului pot recurge în mod legitim la forța letală. Acest articol se plasează printre articolele primordiale ale Convenției și nu admite nicio derogare⁽¹⁾. Împreună cu art. 3 pe care îl vom analiza în secțiunea următoare, art. 2 consacră una din valorile fundamentale ale societăților democratice care fac parte din Consiliul Europei. Jurisprudența constantă a Curții europene a afirmat că, fără protejarea acestui drept, exercitarea oricăror alte drepturi sau libertăți garantate de Convenția europeană ar fi iluzorie.

6. Convenția europeană a fost redactată la finalul anilor '40, într-o perioadă în care mare parte din statele fondatoare ale Consiliului Europei permiteau aplicarea pedepsei capitale. În prezent, art. 2 trebuie analizat din perspectiva Protocolului adițional nr. 13, prin care pedeapsa cu moartea a fost abolită fără posibilitate de derogare. Protocolul adițional nr. 13 este actualmente în vigoare; el a fost ratificat de statul român la data de 7 aprilie 2003.

7. Jurisprudența Curții europene a interpretat constant dispozițiile art. 2 dintr-o dublă perspectivă: pe de o parte, Curtea analizează *latura materială* a dreptului la viață, iar pe de altă parte, a consacrat o *latură procedurală* a acestui drept. Laturii materiale a acestui drept îi corespunde dreptul persoanei de a fi protejată de către autoritățile statului împotriva oricărei atingeri arbitrare aduse vieții din partea agenților statului. Tot aici, trebuie să includem și obligația pozitivă a statelor parte la Convenția europeană de a lua măsuri eficiente de protecție a vieții persoanei chiar și atunci când riscul asupra vieții provine din partea unor persoane particulare⁽²⁾.

8. Laturii procedurale a art. 2 îi corespunde în mod tradițional obligația statului de a desfășura o anchetă efectivă cu privire la atingerile aduse vieții persoanei chiar și în ipoteza în care sunt imputabile unor particulari. O anchetă este efectivă atunci când ea este aptă să identifice și să pedepsească pe cei responsabili. Cele două laturi, materială și procedurală, ale art. 2 nu se exclud reciproc; Curtea europeană poate constata încălcarea art. 2 din perspectiva uneia dintre ele sau a ambelor.

⁽¹⁾ CEDO, *McCann și alții c. Marii Britanii*, hotărârea din 27 septembrie 1995, §§ 146-147.

⁽²⁾ CEDO, *Osman c. Marii Britanii*, hotărârea din 28 octombrie 1998, § 115.

a. Care este sfera de aplicare a dreptului la viață?

9. Articolul 2 al Convenției europene protejează *dreptul la viață al persoanei fizice din momentul nașterii și până în momentul decesului*. Având în vedere caracterul primordial al acestui drept, Curtea europeană a delimitat de manieră strictă sfera sa de aplicare. Pe de o parte, în stadiul actual al jurisprudenței, Curtea nu a aplicat dispozițiile art. 2 și *fœtusului*. Cu toate că nu a ridicat la rang de principiu inaplicabilitatea art. 2 în ce privește copilul nenăscut, Curtea a evitat până în prezent să se pronunțe cu privire la existența sau inexistența unui drept al copilului de a se naște. De asemenea, Curtea nu a analizat pe tărâmul acestui articol nici chestiunile legate de legitimitatea întreruperilor voluntare de sarcină. Prin urmare, în baza jurisprudenței Curții europene, art. 2 își găsește aplicare din momentul nașterii⁽¹⁾.

În cauza *Vo c. Franței*, reclamanta a susținut că dreptul la viață al fœtusului pe care îl purta au fost încălcate datorită faptului că, dintr-o eroare medicală, i-a fost provocată o întrerupere de sarcină. Curtea a evitat să se pronunțe de manieră explicită cu privire la existența sau inexistența unui drept la viață al copilului nenăscut, dar a constatat că, în acest domeniu, există o mare divergență de opinii atât din punct de vedere juridic, cât și etic. Curtea a constatat că, în urma acestei erori medicale, statul francez a intervenit printr-o anchetă efectivă și a concluzionat că art. 2 nu ar fi fost încălcat chiar și în ipoteza în care s-ar fi admis că este aplicabil⁽²⁾.

10. Pe de altă parte, Curtea a afirmat, de data aceasta de manieră explicită, că *art. 2 al Convenției nu poate fi interpretat extensiv pentru a garanta un drept de a muri*. Astfel, Curtea nu a recunoscut un drept al persoanei la eutanasiere. Dreptul la viață încetează deci în momentul decesului care survine din cauze naturale sau accidentale.

În cauza *Pretty c. Marii Britanii*, reclamanta suferea de scleroză laterală amiotrofică, o boală incurabilă și care duce, printre altele, la slăbirea mușchilor. Boala reclamantei se afla într-un stadiu foarte avansat caracterizat printr-o paralizie generală, ea depinzând în întregime de o altă persoană pentru a primi îngrijirile zilnice. Deoarece speranța sa de viață era foarte redusă, iar fazele terminale ale bolii presupuneau o pierdere a autonomiei și demnității, reclamanta și-a exprimat dorința de a muri demn și a solicitat din partea autorităților britanice garanții că soțul său nu va fi condamnat penal dacă o va ajuta să se sinucidă. În procedura în fața Curții, reclamanta s-a plâns că refuzul autorităților britanice de a-i oferi soțului său imunitate penală reprezenta o încălcare a dreptului său la viață. Curtea europeană, însă, a afirmat explicit că art. 2 nu poate fi interpretat pentru a garanta un drept de a muri⁽³⁾.

⁽¹⁾ Statele parte la Convenția europeană pot, însă, adopta reglementări mai largi care să recunoască dreptul la viață al copilului nenăscut.

⁽²⁾ CEDO, *Vo c. Franței* [Mare Cameră], hotărârea din 8 iulie 2004, §§ 81 și urm.

⁽³⁾ CEDO, *Pretty c. Marii Britanii*, hotărârea din 29 aprilie 2002, § 40.

11. Mai trebuie precizat că prevederile art. 2 au ca scop să protejeze persoana de o atingere arbitrară adusă vieții, dar *nu conferă garanția unei anume calități a vieții*. De aceea, Curtea europeană a declarat inadmisibile cererile prin care reclamanții provenind din fostele țări comuniste s-au plâns că dreptul la viață le-a fost încălcat deoarece statele lor respective nu le asigurau condiții decente de trai⁽¹⁾.

b. În ce situații poate statul recurge la folosirea forței letale?

12. Articolul 2 enumeră de manieră limitativă la paragraful 2 *cele trei cazuri în care agenții statului pot recurge la forța letală*. Apare evident că judecătorii de la Strasbourg realizează un control extrem de riguros al motivelor care au condus agenții statului la folosirea forței letale. Principiul enunțat de textul Convenției este acela că recurgerea la forța letală trebuie să fie „absolut necesară”:

- i) pentru a asigura apărarea unei persoane împotriva violenței ilegale; sau
- ii) pentru a efectua o arestare legală sau pentru a împiedica o evadare; sau
- iii) pentru a reprimă tulburări violente.

13. În acest context, criteriul principal pe care Curtea îl folosește în jurisprudența sa este cel al *strictei necesități a mijloacelor folosite față de starea de pericol pe care o reprezintă persoana în cauză*⁽²⁾. Curtea europeană analizează *in concreto* circumstanțele particulare ale fiecărui caz, cum ar fi pericolul concret pe care îl reprezintă persoanele a căror viață este pusă în pericol și, eventual, natura infracțiunilor ce li se reproșează, precizia cadrului legal care autorizează folosirea forței letale, pregătirea riguroasă (sau nu) a misiunii de către forțele de ordine, tipul de armament folosit, modul concret în care este folosită forța letală.

Pornind de la circumstanțele concrete sus-menționate, Curtea europeană a analizat în cauza *McCann și alții c. Marii Britanii* o intervenție a forțelor de securitate britanice în Gibraltar care s-a soldat cu moartea a trei membri ai Armatei Republicane Irlandeze (I.R.A.). Într-o hotărâre din 1995, Curtea a constatat că, deși soldații britanici acționaseră cu bună-credință și consideraseră că utilizarea forței letale era necesară pentru a proteja viața altor persoane, organizarea și controlul operațiunii militare în ansamblu și, mai ales, aprecierea de către guvernul britanic a informațiilor și transmiterea lor către forțele de securitate înaintea operațiunii fuseseră inadecvate⁽³⁾. Curtea a concluzionat astfel că art. 2 a fost încălcat. Într-o cauză mai recentă, *Nachova și alții c. Bulgariei*, Curtea a detaliat criteriile sale de analiză *in concreto*. În hotărârea din 2005, Curtea a sancționat o intervenție a agenților statului bulgar care a condus la moartea a două persoane. Victimele, militari în termen, evadaseră de la locul unde executau o pedeapsă pentru infracțiuni minore. Or, cadrul legal permitea ca la arestarea membrilor forțelor armate forța letală să fie folosită indiferent de gravitatea infracțiunilor ce fuseseră reținute în sarcina lor și indiferent dacă ele implicau fapte de violență sau nu. Operațiunea de prindere și arestare a celor două victime a fost

⁽¹⁾ CEDO, *Larioshina c. Rusiei*, decizia din 23 aprilie 2002.

⁽²⁾ CEDO, *Nachova și alții c. Bulgariei*, hotărârea din 6 iulie 2005, § 96.

⁽³⁾ CEDO, *McCann și alții c. Marii Britanii*, hotărârea din 27 septembrie 1995, §§ 192 și urm.

realizată de o echipă de patru militari bine înarmați care nu au fost pregătiți anterior în niciun fel cu privire la riscul pe care l-ar fi prezentat victimele și care nu au primit nicio atenționare privind necesitatea de a proteja viața. Victimele nu aveau niciun antecedent de violență, iar la momentul faptelor nu erau înarmați și nici nu aveau un comportament violent. Împotriva lor a fost folosită o armă automată, deși agentul statului avea asupra lui și un pistol obișnuit. Din toate aceste circumstanțe, Curtea europeană a ajuns la concluzia că recursul la forța letală a fost excesiv⁽¹⁾ și că art. 2 a fost încălcat.

c. Cui revine sarcina probei cauzelor unui deces imputabil agenților statului?

14. În unele situații, reclamantul ar trebui să dovedească nu atât decesul unei persoane, cât faptul că decesul s-a datorat acțiunii sau inacțiunii agenților statului. Este vorba în special de cazurile în care persoana respectivă se află sub controlul autorităților statului (de exemplu, în timpul arestării preventive, al executării unei pedepse privative de libertate sau al internării medicale obligatorii), iar decesul survine pe durata acestei privări de libertate. Or, proba cauzelor decesului în asemenea situații ar fi extrem de dificilă, deoarece doar agenții statului au acces la informațiile privind circumstanțele decesului.

15. Curtea europeană a facilitat sarcina reclamantului în aceste cazuri și a afirmat că *atunci când o persoană a intrat într-o stare bună de sănătate sub controlul statului și decedează în acest interval, revine statului obligația de a furniza o explicație plauzibilă privind producerea decesului*. Răsturnarea sarcinii probei în acest caz este consecința firească a poziției vulnerabile pe care o are persoana aflată sub autoritatea statului. În lipsa unei explicații plauzibile din partea autorităților statului, acestea vor fi ținute responsabile pentru încălcarea dreptului la viață.

d. Care sunt obligațiile pozitive ale statului pe tărâmul art. 2?

16. Pe lângă obligația negativă de a nu aduce atingere vieții, statele au și obligații pozitive pe terenul art. 2 al Convenției europene. Jurisprudența Curții europene în materia obligațiilor pozitive este vastă; probabil cea mai cunoscută dintre ele este obligația de a desfășura o anchetă efectivă cu privire la cauzele și autorii unui deces, dar această obligație nu este singura.

17. Astfel, statele trebuie să ia *măsuri concrete de a proteja viața*, cum ar fi, de exemplu, adoptarea unei legislații penale care să incrimineze faptele ce aduc atingere vieții sau informarea populației cu privire la posibilele riscuri asupra vieții.

În cauza *Öneriyildiz c. Turciei*, Curtea europeană a constatat încălcarea art. 2 în legătură cu decesul mai multor persoane în urma unui accident datorat unei explozii de metan survenit într-un loc amenajat de municipalitate pentru depozitarea gunoaielor. Procedura ce a

⁽¹⁾ CEDO, *Nachova* precit.

urmat a recunoscut autoritățile municipale responsabile de neglijență; acestea au fost, însă, condamnate să plătească o amendă infimă. În cursul anchetei penale au fost adunate probe care demonstau că autoritățile municipale aveau cunoștința de pericolul pe care îl prezenta groapa de gunoi și că nu au luat măsuri de prevenire a riscului de accident. Însă, în cursul procedurii judiciare, instanțele turcești nu au analizat deloc responsabilitatea agenților statului din perspectiva dreptului la viață. Curtea europeană a constatat încălcarea art. 2 și a afirmat că revine statelor obligația de a se dota cu un cadru juridic care să incrimineze atingerile aduse vieții și de a-l aplica în consecință⁽¹⁾.

18. Revine statelor, de asemenea, *obligația de a proteja viața persoanei împotriva atingerilor pe care le-ar aduce o altă persoană, fie ea și persoană particulară*. În asemenea situații, aprecierea pe care o face Curtea europeană are caracter circumstanțiat, iar obligația statului este una de diligență și nu de rezultat. În asemenea cauze, Curtea analizează dacă riscul asupra vieții persoanei este unul real și imediat și dacă autoritățile statului puteau în mod rezonabil să aibă cunoștința de un asemenea risc. Analiza finală va purta asupra caracterului adecvat al acțiunilor întreprinse de agenții săi față de un asemenea risc real, imediat și cunoscut.

În cauza *Osman c. Marii Britanii*, Curtea europeană a analizat reacția agenților statului britanic într-un caz de hărțuire din partea unei persoane particulare. Reclamantul, elev al unei școli britanice, fusese hărțuit de unul din profesorii săi. Acest profesor, în ciuda multiplelor avertismente primite din partea poliției, a sfârșit prin a-l ataca pe reclamant cu o armă. În urma acestui incident, reclamantul a fost rănit, dar tatăl său a decedat. În procedura din fața Curții europene, reclamantul s-a plâns că statul britanic nu a protejat efectiv dreptul său la viață și nici cel al tatălui său. Curtea europeană a apreciat, însă, că poliștii acționaseră în acest caz de manieră rezonabilă și că nu puteau fi ținuți responsabili de acest incident neprevăzut⁽²⁾. Concluzia Curții a fost că art. 2 nu a fost încălcat.

e. Ce înseamnă o anchetă efectivă?

19. Obligația pozitivă care revine cel mai frecvent în analiza Curții este cea de a desfășura o anchetă efectivă privitoare la cauzele și autorii decesului. Precizăm că autoritățile statului trebuie să declanșeze din oficiu o anchetă de îndată ce au cunoștința despre decesul unei persoane survenit în circumstanțe suspecte, fără a aștepta o eventuală sesizare din partea familiei victimei.

20. Conform jurisprudenței Curții, o anchetă efectivă este cea *aptă să identifice și să pedepsească persoanele responsabile a fi provocat moartea cuiva*. Criteriile pe care Curtea europeană le utilizează în aprecierea efectivității unei anchete sunt:

- i) independența anchetatorilor față de presupușii autori;
- ii) caracterul acțiunilor concrete întreprinse în cadrul anchetei;

⁽¹⁾ CEDO, *Öneryildiz c. Turciei*, [Marea Cameră], hotărârea din 30 noiembrie 2004, §§ 111 și urm.

⁽²⁾ CEDO, *Osman c. Marii Britanii* [Marea Cameră], hotărârea din 28 octombrie 1998, §§ 116-121.

- iii) rapiditatea declanșării anchetei; și
- iv) controlul public al anchetei.

În cauza *Mantog c. României*, reclamanta s-a plâns că autoritățile române nu au desfășurat o anchetă efectivă cu privire la decesul fiicei sale. Mai mult, ea a arătat că autoritățile au desfășurat ancheta cu scopul de a-l exonera de răspundere pe soțul fiicei sale care era polițist. Curtea europeană a procedat la analiza modului în care ancheta a fost condusă: a constatat că ancheta a fost declanșată imediat după ce decesul fiicei reclamantei a fost cunoscut, că organele parchetului au dispus administrarea de probe diverse (constatări medico-legale, cercetare la fața locului și audierea unor martori direcți și indirecti), că ancheta s-a desfășurat cu rapiditate și că reclamanta a avut acces la toate actele procedurale din timpul anchetei. În ce privește independența anchetatorilor, Curtea a apreciat că circumstanțele concrete ale cauzei nu indicau o parțialitate a acestora și că soțul fiicei reclamantei fusese cercetat nu în calitatea sa oficială de agent al statului, ci în cea de soț al victimei. În concluzie, Curtea europeană a apreciat că ancheta a avut un caracter efectiv⁽¹⁾ și că art. 2 nu a fost încălcat.

21. Trebuie precizat că datorită gravității pe care o prezintă atingerea adusă vieții unei persoane, ancheta trebuie să aibă, în principiu, caracter penal. Totuși, Curtea europeană a acceptat că *în situația în care decesul survine într-un context medical, ancheta poate avea și caracter civil sau disciplinar.*

Cauza *Calvelli și Ciglio c. Italiei* privește ancheta desfășurată în urma decesului bebelușului reclamantilor survenit în spital ca urmare a unui sindrom respirator și neurologic. Reclamanții au primit o despăgubire civilă din partea spitalului, dar au susținut în fața Curții europene că art. 2 a fost încălcat deoarece procesul penal împotriva medicului a avut o durată excesivă, care a dus în cele din urmă la încetarea sa pe motiv de prescripție. Curtea nu a acceptat această interpretare și a constatat că dreptul italian prevedea, în asemenea circumstanțe, pe lângă acțiunea penală și posibilitatea victimelor de a iniția o procedură disciplinară împotriva medicului sau de a se adresa instanțelor civile, ceea ce reclamanții au făcut cu succes⁽²⁾. Prin urmare, Curtea a constatat că art. 2 nu a fost încălcat.

1.2. Dreptul de a nu fi supus la rele tratamente

22. Acest drept este garantat de art. 3 al Convenției europene, care dispune că:

Nimeni nu poate fi supus torturii, nici pedepselor sau tratamentelor inumane ori degradante.

23. Articolul 3 protejează *integritatea fizică și morală a persoanei fizice*. Este, însă, și articolul cel mai succint al Convenției europene. Definiția noțiunilor a fost dată de jurisprudența abundentă a Curții europene, care nu a ezitat să extindă treptat

⁽¹⁾ CEDO, *Mantog c. României*, hotărârea din 11 octombrie 2007, §§ 65 și urm.

⁽²⁾ CEDO, *Calvelli și Ciglio c. Italiei* [Marea Cameră], hotărârea din 17 ianuarie 2002, § 54.

sfera de aplicare a acestui articol. Articolul 3 are astfel o *latură materială*, care corespunde obligației negative a agenților statului de a nu supune pe nimeni la rele tratamente și de a lua măsuri concrete de protecție a integrității fizice a persoane chiar și în relațiile dintre particulari. Articolul 3 are și o *latură procedurală*, care transpune obligația pozitivă a statului de a desfășura o anchetă efectivă cu privire la relele tratamente.

a. Care este diferența dintre tratamente degradante, tratamente inumane și tortură?

24. Prima chestiune pe care o analizează Curtea europeană într-o speță concretă, este dacă relele tratamente la care reclamantul pretinde că a fost supus depășesc un prag minim de gravitate. *Aprecierea pragului minim de gravitate este relativă*, iar Curtea ia în considerare circumstanțele specifice ale fiecărei cauze. Astfel, încă de la începutul funcționării sistemului european de protecție a drepturilor omului, Comisia europeană a Drepturilor Omului a considerat că neplăcerile sau restrângerea unor drepturi pe care le suferă o persoană privată de libertate nu constituie rele tratamente atâta vreme cât acestea sunt doar acelea care decurg în mod normal dintr-o privare de libertate.

În cauza *Dumitru Popescu c. României*, Curtea a admis că folosirea forței fizice de către organele de poliție la arestarea unei persoane poate fi justificată prin necesitatea imobilizării acelei persoane, mai ales în situația în care persoana respectivă a opus rezistență. În speță, reclamantul s-a plâns că, în momentul arestării sale, a primit din partea agenților statului lovituri cu un corp dur care i-au cauzat multiple excoriații și echimoze. Totuși, Curtea a luat în considerare faptul că, din actele depuse de părți la dosar, a rezultat că reclamantul a opus rezistență la imobilizare, că prin acțiunile sale a creat agenților statului impresia că se află în posesia unei arme de foc și că recursul acestora din urmă la forța fizică nu a fost nici neadecvat, nici disproportionat⁽¹⁾.

IMPORTANT!

Nu invocați în cerere decât fapte care implică utilizarea de către agenții statului a forței fizice care depășește un prag minim de gravitate.

25. Odată ce a stabilit că relele tratamente au depășit pragul minim de gravitate, Curtea europeană va încadra aceste rele tratamente, în funcție de gravitatea lor, în una dintre cele trei categorii: *tratamente sau pedepse degradante sau inumane, respectiv tortură*. Jurisprudența europeană a dezvoltat o serie de criterii în funcție de care violența exercitată de agenții statului poate fi încadrată în una din aceste categorii: contextul în care au avut loc fapte de violență, durata acestor violențe, efectele fizice sau psihice asupra persoanei care le-a suferit, sexul, vârsta și starea de sănătate a victimei, precum și motivația faptelor violente. Curtea europeană

⁽¹⁾ CEDO, *Dumitru Popescu c. României* (nr. 1), hotărârea din 26 aprilie 2007, § 66-67.

procedează la o analiză *in concreto* și apreciază aceste criterii împreună sau separat, în funcție de circumstanțele cauzei.

În cauza *Barbu Anghelescu c. României*, reclamantul s-a plâns că a fost insultat de către mai mulți polițiști după care a fost strâns de gât de către aceștia cu un fular. În urma incidentului, reclamantul a prezentat multiple echimoze și excoriații la nivelul frunții, gâtului și al zonei claviculare și a necesitat între 4 și 5 zile de îngrijiri medicale. Curtea a apreciat că reclamantul a suferit un tratament degradant⁽¹⁾.

Hotărârea *Bursuc c. României* privește un caz de tortură. Curtea a constatat că reclamantul a fost bătut de cinci polițiști, suferind un traumatism cranio-cerebral prin agresiune și multiple tumefieri, echimoze și excoriații la nivelul feței și al mâinilor, precum și un edem cerebral difuz și o angină pectorală. Mai mult, această agresiune, de mare gravitate, s-a desfășurat pe parcursul mai multor ore și a continuat de la locul arestării reclamantului, în mașina poliției și la sediul poliției. Curtea a apreciat că un asemenea tratament este de natură să provoace o durere și o suferință acute și le-a calificat drept tortură⁽²⁾.

IMPORTANT!

Încadrarea faptelor în una din cele trei categorii de la art. 3 este privilegiul exclusiv al Curții, ea nefiind ținută de eventuala calificare pe care o veți face dumneavoastră. Curtea își fondează aprecierea pe toate circumstanțele concrete ale cauzei.

26. Protecția oferită de Convenția europeană nu se limitează, însă, la interzicerea folosirii forței fizice care cauzează suferințe fizice sau psihice unui individ. *Și fapte care nu implică în mod necesar violență fizică pot cădea sub incidența prevederilor art. 3.*

Astfel, în cauza *Moldovan și alții c. României*, Curtea a analizat situația unor cetățeni români de origine rromă ale căror case și bunuri au fost distruse în urma unui conflict cu locuitorii de origine română ai satului Hădăreni, județul Mureș. Judecătorii europeni au mai analizat și comportamentul autorităților statului în cursul anchetelor ce au urmat acestui incident. Curtea europeană a constatat că reclamanții au fost constrânși să trăiască în locuințe improprii, iar mulți dintre ei au părăsit satul respectiv. În plus, în cursul procedurilor ce au urmat acestui incident, autoritățile statului, în special instanțele, au făcut remarci discriminatorii la adresa minorității rrome. Curtea a apreciat că lipsirea de locuințe și tratamentul discriminatoriu din partea autorităților statului sunt de natură să provoace o suferință morală ce reprezintă un tratament degradant⁽³⁾ în sensul art. 3.

⁽¹⁾ CEDO, *Barbu Anghelescu c. României*, hotărârea din 5 octombrie 2004.

⁽²⁾ CEDO, *Bursuc c. României*, hotărârea din 12 octombrie 2004.

⁽³⁾ CEDO, *Moldovan și alții c. României*, hotărârea din 12 iulie 2005, § 111.

b. Cui revine sarcina probei relelor tratamente?

27. Curtea europeană a indicat, în jurisprudența sa, că *persoana care se pretinde victimă trebuie să își susțină afirmațiile cu elemente de probă pertinente* (de exemplu, certificate medicale sau medico-legale). Principiul general este acela că reclamantul trebuie să dovedească faptul că a suferit rele tratamente și că acestea sunt imputabile agenților statului.

28. *Reclamantul este ținut să facă proba relelor tratamente dincolo de orice dubiu rezonabil.* De aceea, el trebuie să indice elementele de fapt sau de drept ale cauzei sale deoarece Curtea europeană analizează toate circumstanțele concrete ale cauzei și poate ajunge la concluzia existenței unei încălcări a art. 3 și pe baza unui mănunchi de indicii sau a unor prezumții de fapt irefragabile. Este foarte important ca reclamantul să precizeze toate elementele de fapt cu privire la relele tratamente (data și locul, eventual ora, numărul agresorilor și descrierea lor, natura agresiunilor și a rănilor rezultate, consecințele agresiunilor, procedurile interne ce au urmat incidentului).

În cauza *Lupașcu c. României*, Curtea europeană s-a pronunțat într-un caz în care violențele exercitate asupra reclamantului au avut loc la domiciliul său, dar au implicat agenți de poliție a căror misiune era arestarea preventivă a reclamantului. După ce a constatat că violențele au depășit minimul de gravitate, Curtea europeană a cercetat dacă depășirea acestui prag era imputabilă agenților statului. Pentru a ajunge la o concluzie, Curtea a folosit toate elementele de fapt din cauză: istoricul reclamantului care era cercetat pentru o infracțiune minoră și care nu implica fapte de violență, maniera în care operațiunea a fost organizată și realizată în lipsa unui mandat de aducere a reclamantului. Pe baza tuturor acestor indicii, Curtea a apreciat ca excesiv comportamentul agenților statului⁽¹⁾ și a constatat încălcarea art. 3 al Convenției europene.

29. Însă atunci când reclamantul este privat de libertate și se află sub autoritatea statului, procurarea elementelor de probă necesare devine o sarcină extrem de dificilă. În asemenea circumstanțe, Curtea europeană a dat o interpretare flexibilă principiului *onus probandi incumbit actori*.

30. Conform unei jurisprudențe constante, *în ipoteza în care reclamantul se află sub autoritatea statului, sarcina probei este răsturnată.* Raționamentul este similar celui aplicat în cazul art. 2. În cazul art. 3, reclamantul trebuie să ofere suficiente indicii Curții pentru ca judecătorii acesteia să poată reține faptul că a fost supus relelor tratamente. Revine statului sarcina de a oferi o explicație plauzibilă cu privire la originea și natura acestor rele tratamente⁽²⁾.

⁽¹⁾ CEDO, *Lupașcu c. României*, hotărârea din 4 noiembrie 2008, § 53.

⁽²⁾ Jurisprudența este abundentă. A se vedea, printre altele, hotărârea *Bursuc* precit., § 80.

IMPORTANT!

Vă revine dumneavoastră sarcina de a vă susține plângerea cu elemente de probă pertinente. În această materie chiar și indiciile pot fi folosite de Curte. De aceea, este în interesul dumneavoastră să stabiliți starea de fapt cu precizie.

c. Care sunt obligațiile pozitive ale statului pe tărâmul art. 3?

31. Curtea europeană a mai precizat că revin statelor nu doar obligații negative de a se abține de la a supune la rele tratamente persoanele aflate sub jurisdicția lor, ci și o serie de obligații pozitive de a lua măsuri concrete și eficiente de protejare a integrității fizice și corporale.

32. O astfel de obligație pozitivă este aceea *de a lua toate măsurile necesare apte să împiedice supunerea unei persoane la rele tratamente*, de exemplu, prin adoptarea unei legislații penale eficiente care să incrimineze atingerile aduse integrității fizice sau corporale. Autoritățile statului vor fi ținute responsabile și atunci când nu au luat măsuri eficiente pentru a împiedica producerea unui risc de rele tratamente, risc pe care potențialele victime l-au adus la cunoștința autorităților (prin formularea unei plângeri penale, de exemplu). Curtea europeană nu a făcut, în acest context, vreo distincție dacă relele tratamente provin din partea agenților statului sau din partea unor persoane private.

Într-o cauză împotriva Marii Britanii, Curtea europeană a sancționat inactivitatea serviciilor sociale britanice care, deși fuseseră informate că reclamanții (patru copii) fuseseră bătuți de membrii familiilor lor timp de mai mulți ani, nu au luat nicio măsură pentru a-i proteja. Curtea a recunoscut dificultatea situației care implica și analiza dreptului copiilor la o viață de familie, dar a constatat că serviciile sociale nu i-au îndepărtat de copii, nici temporar, de mediul familial unde erau constant victimele unor rele tratamente⁽¹⁾ și a concluzionat că autoritățile britanice au încălcat art. 3.

33. În plus, *atunci când o persoană este privată de libertate, revin statului obligații suplimentare de a proteja acea persoană de riscul de a fi supusă la rele tratamente*. Dacă a acceptat că orice privare de libertate implică un grad de disconfort care nu pune probleme din punct de vedere al art. 3, Curtea europeană a afirmat că deținerea unei persoane în condiții inumane sau fără a-i oferi un tratament medical necesar poate constitui o încălcare a art. 3. În acest context, lipsa intenției de a umili persoana respectivă sau dificultățile bugetare nu pot fi reținute ca argumente în favoarea statului.

În cauza *Bragadireanu c. României*, reclamantul, deținut în penitenciarele Rahova și Jilava s-a plâns de condițiile de detenție inumane (celule supraaglomerate, condiții igienice precare, lipsa activităților în penitenciar), precum și de lipsa unui tratament medical

⁽¹⁾ CEDO, *Z și alții c. Marii Britanii*, hotărârea din 10 mai 2001.

adecvat în timpul detenției. Curtea a considerat că efectul cumulativ al tuturor acestor condiții a fost în detrimentul reclamantului și a concluzionat că acesta a fost victima unui tratament inuman și degradant⁽¹⁾.

34. De asemenea, Curtea europeană a analizat *obligațiile ce revin statului și în ipoteza în care reclamantul afirmă doar că riscă să fie supus unor rele tratamente, iar riscul nu este încă materializat*. Este vorba de situația unui străin care se află, chiar ilegal, pe teritoriul unui stat parte la Convenția europeană și care, dacă ar fi expulzat, riscă să fie supus unor rele tratamente în țara sa de origine. În asemenea ipoteză, răspunsul pe care trebuie să îl dea Curtea este dacă statul ar încălca art. 3 dacă l-ar returna în țara de origine deoarece l-ar expune riscului de a fi supus la rele tratamente. Trebuie precizat, însă, că judecătorii de la Strasbourg au analizat și situații în care riscul de rele tratamente nu provenea din partea agenților statului, ci a unor persoane particulare.

În cauza *H.L.R. c. Franței*, reclamantul, cetățean columbian, urma să fie expulzat în Columbia și s-a plâns Curții că, dacă ordinul de expulzare ar fi aplicat, risca să fie torturat de membrii unui cartel al drogurilor fără ca statul columbian să îi poată oferi o protecție efectivă. Curtea a acceptat să analizeze această chestiune, chiar dacă riscul provenea din partea unor particulari, dar a constatat că acest risc nu era suficient de grav pentru a atrage aplicarea Convenției⁽²⁾.

d. Ce înseamnă o „anchetă efectivă”?

35. Autoritățile statului sunt ținute să desfășoare o anchetă efectivă adecvată pentru a identifica și pedepsi pe autorii relelor tratamente. Această obligație pozitivă revine foarte des în jurisprudența Curții. Aceasta a afirmat că atunci când o persoană face o afirmație credibilă că a fost supusă unor tratamente contrare art. 3, autoritățile statului trebuie să desfășoare o anchetă oficială și efectivă. *Această obligație pozitivă este valabilă chiar și atunci când relele tratamente au fost produse de persoane particulare*⁽³⁾.

36. Curtea europeană a precizat în jurisprudența sa că *nu poate fi considerată efectivă decât ancheta care este aptă să identifice și să pedepsească pe cei responsabili*⁽⁴⁾. Analiza pe care o face Curtea în acest context este similară cu cea pe care am prezentat-o mai sus în cadrul art. 2. Această analiză are întotdeauna caracter *in concreto*, Curtea bazându-și analiza pe toate circumstanțele concrete ale unei cauze.

⁽¹⁾ CEDO, *Bragadireanu c. României*, hotărârea din 6 decembrie 2007, § 97.

⁽²⁾ CEDO, *H.L.R. c. Franței*, hotărârea din 29 aprilie 1997, § 42.

⁽³⁾ CEDO, *Macovei și alții c. României*, hotărârea din 21 iunie 2007, § 46.

⁽⁴⁾ CEDO, *Bursuc c. României*, hotărârea din 12 octombrie 2004, § 101; *Filip c. României*, hotărârea din 14 decembrie 2006, § 47.

În cauza *Bursuc c. României*, Curtea europeană a constatat, printre altele, că ancheta cu privire la poliștii care îl agresaseră pe reclamant fusese efectuată de procurorul militar, dat fiind că la data faptelor membrii poliției făceau încă parte din forțele armate. Curtea a apreciat că în aceste condiții procurorul militar nu putea da dovadă de imparțialitate și a concluzionat că ancheta efectuată nu putea fi considerată drept una efectivă⁽¹⁾.

1.3. Dreptul de a nu fi supus sclaviei sau muncii forțate

37. Acest drept este prevăzut de art. 4 al Convenției europene, care dispune că:

1. Nimeni nu poate fi ținut în sclavie sau în condiții de aservire.
2. Nimeni nu poate fi constrâns să execute o muncă forțată sau obligatorie.
3. Nu se consideră „muncă forțată sau obligatorie” în sensul prezentului articol:
 - a) orice muncă impusă în mod normal unei persoane supuse detenției în condițiile prevăzute de art. 5 din prezenta convenție sau în timpul în care se află în libertate condiționată;
 - b) orice serviciu cu caracter militar sau, în cazul celor care refuză să satisfacă serviciul militar din motive de conștiință, în țările în care acest lucru este recunoscut ca legitim, un alt serviciu în locul serviciului militar obligatoriu;
 - c) orice serviciu impus în situații de criză sau de calamități care amenință viața sau bunăstarea comunității;
 - d) orice muncă sau serviciu care face parte din obligațiile civice normale.

a. Ce înseamnă sclavie sau muncă forțată sau obligatorie?

38. Jurisprudența prin care Comisia Europeană a Drepturilor Omului și, mai apoi, Curtea au precizat care este sfera de aplicare a art. 4, este relativ redusă ca număr. Însă, majoritatea cauzelor au fost declarate inadmisibile, deoarece nu intrau în sfera de aplicare a art. 4: *munca prestată de un deținut* nu poate fi considerată, automat, muncă forțată, după cum nu *orice obligație civică sau profesională* reprezintă muncă obligatorie. Curtea e evitat să dea ea însăși definiții acestor noțiuni, dar a făcut referire în deciziile sale la definițiile deja existente în tratatele adoptate în cadrul Organizației Internaționale a Muncii. Chiar și așa, Curtea a procedat la un examen *in concreto* și a analizat toate circumstanțele concrete ale cazului.

Curtea a constatat o încălcare a art. 4 în cauza *Karlheinz Schmidt c. Germaniei*. Reclamantul din această cauză s-a plâns de caracterul discriminatoriu al legii unui Land german, care obliga doar persoanele de sex masculin să presteze un serviciu public în cadrul echipelor de pompieri sau condiționa scutirea de la prestarea acestui serviciu de plata unei compensații bănești. Curtea europeană a constatat că statul german nu a oferit nicio justificare obiectivă cu privire la această diferență de tratament⁽²⁾.

⁽¹⁾ CEDO, *Bursuc* precit.

⁽²⁾ CEDO, *Karlheinz Schmidt c. Germaniei*, hotărârea din 18 iulie 1994.

b. Care sunt obligațiile pozitive ale statului pe terenul art. 4?

39. Curtea europeană a avut de asemenea ocazia să se pronunțe cu privire la existența unor obligații pozitive ale statului care pot consta în *obligația de a adopta o lege penală* care să incrimineze fapte de sclavie sau supunere la muncă forțată, fie ele fapte ale unor agenți ai statului sau ale unor particulari.

În cauza *Siliadin c. Franței*, Curtea europeană a analizat situația unei minore togoleze care fusese adusă în Franța de către rude pentru a avea grijă de locuința și copiii unei familii de cetățeni francezi. Minora a prestat această muncă timp de mai mulți ani fără remunerație, fără a avea un statut legal pe teritoriul francez. În acest timp, nu a putut merge la școală și nici nu a avut perioade de vacanță. Datorită unor lacune ale legii penale franceze, persoanele vinovate de această situație au fost achitate. Curtea europeană a apreciat că reclamanta fusese ținută în sclavie și a sancționat faptul că dreptul penal francez nu incrimina în mod precis și eficace asemenea fapte⁽¹⁾.

1.4. Dreptul la libertate și siguranță

40. Dreptul la libertate și siguranță este garantat de art. 5 al Convenției europene, care prevede că:

1. Orice persoană are dreptul la libertate și la siguranță. Nimeni nu poate fi lipsit de libertatea sa, cu excepția următoarelor cazuri și potrivit căilor legale:

- a) dacă este deținut legal pe baza condamnării pronunțate de către un tribunal competent;
- b) dacă a făcut obiectul unei arestări sau al unei dețineri legale pentru nesupunerea la o hotărâre pronunțată, conform legii, de către un tribunal ori în vederea garantării executării unei obligații prevăzute de lege;
- c) dacă a fost arestat sau reținut în vederea aducerii sale în fața autorității judiciare competente, atunci când există motive verosimile de a bănuși că a săvârșit o infracțiune sau când există motive temeinice de a crede în necesitatea de a-l împiedica să săvârșască o infracțiune sau să fugă după săvârșirea acesteia;
- d) dacă este vorba de detenția legală a unui minor, hotărâtă pentru educația sa sub supraveghere sau despre detenția sa legală, în scopul aducerii sale în fața autorității competente;
- e) dacă este vorba despre detenția legală a unei persoane susceptibile să transmită o boală contagioasă, a unui alienat, a unui alcoolic, a unui toxicoman sau a unui vagabond;
- f) dacă este vorba despre arestarea sau detenția legală a unei persoane pentru a o împiedica să pătrundă în mod ilegal pe teritoriu sau împotriva căreia se află în curs o procedură de expulzare ori de extrădare.

2. Orice persoană arestată trebuie să fie informată, în termenul cel mai scurt și într-o limbă pe care o înțelege, asupra motivelor arestării sale și asupra oricărei acuzații aduse împotriva sa.

⁽¹⁾ CEDO, *Siliadin c. Franței*, hotărârea din 26 iulie 2005, § 112.

3. Orice persoană arestată sau deținută, în condițiile prevăzute de paragraful 1 lit c) din prezentul articol, trebuie adusă de îndată înaintea unui judecător sau a altui magistrat împuternicit prin lege cu exercitarea atribuțiilor judiciare și are dreptul de a fi judecată într-un termen rezonabil sau eliberată în cursul procedurii. Punerea în libertate poate fi subordonată unei garanții care să asigure prezentarea persoanei în cauză la audiere.

4. Orice persoană lipsită de libertatea sa prin arestare sau deținere are dreptul să introducă un recurs în fața unui tribunal, pentru ca acesta să statueze într-un termen scurt asupra legalității deținerii sale și să dispună eliberarea sa dacă deținerea este ilegală.

5. Orice persoană care este victima unei arestări sau a unei dețineri în condiții contrare dispozițiilor acestui articol are dreptul la reparații.

41. Curtea europeană a afirmat în mod constant că scopul art. 5 este protejarea individului împotriva arbitrarului autorităților statale⁽¹⁾. Cu alte cuvinte, libertatea persoanei trebuie să reprezinte regula, restrângerea libertății neputând avea decât un caracter excepțional. De asemenea, restrângerea libertății persoanei trebuie să fie făcută numai în baza unei legi, iar cadrul legal intern care ar autoriza restrângerea libertății nu poate primi decât o interpretare restrictivă, riguroasă. Pe cale de consecință, marja de apreciere de care dispun statele contractante în această materie este restrânsă.

42. Noțiunile de „libertate” și „siguranță” trebuie înțelese împreună în contextul art. 5 al Convenției europene. Curtea europeană a precizat că art. 5 protejează „siguranța” persoanei împotriva unei ingerințe arbitrare a puterii publice în libertatea sa. Curtea nu a extins, însă, noțiunea de siguranță pentru a recunoaște individului un drept la siguranță materială sau la un anumit nivel de trai.

a. Care este sfera de aplicare a noțiunii de „privare de libertate”?

43. Noțiunea de „privare de libertate” este și ea o noțiune autonomă a cărei sferă de aplicare a fost delimitată de Curtea europeană în jurisprudența sa. Privarea de libertate include, în mod evident, *arestarea unei persoane în timpul unui proces penal sau deținerea în vederea executării unei pedepse pronunțate în urma unui proces*. Dar Curtea europeană a apreciat că și alte restrângeri ale libertății unei persoane pot fi incluse în cadrul privării de libertate. Astfel, Curtea a precizat în multiple ocazii că *între privarea de libertate și restrângerea ei nu există decât o diferență de stadiu sau de intensitate, și nu de natură sau de esență*⁽²⁾.

În cauza *Filip c. României*, Curtea europeană a considerat că internarea forțată a reclamantului într-un spital clinic de psihiatrie constituie o privare de libertate⁽³⁾.

⁽¹⁾ Prevederile art. 5 pot fi corelate, cel puțin de manieră teoretică în contextul societăților europene contemporane, cu dispozițiile art. 1 din Protocolul nr. 4 care interzice privarea de libertate în cazul imposibilității de executare a unei obligații contractuale.

⁽²⁾ CEDO, *Amuur c. Franței*, hotărârea din 25 iunie 1996, § 42.

⁽³⁾ CEDO, *Filip c. României*, hotărârea din 14 decembrie 2006, §§ 56-57.

În cauza *Hussain c. României*, Curtea europeană a concluzionat că deținerea reclamanțului, cetățean irakian, în centrul de tranzit pentru străini de la aeroportul Otopeni în vederea expulzării sale în Irak reprezintă o privare de libertate⁽¹⁾.

44. Pentru a decide dacă o măsură de restrângere a libertății unei persoane reprezintă o privare de libertate în sensul art. 5, Curtea europeană procedează la o analiză a circumstanțelor concrete ale fiecărei spețe⁽²⁾. Factori precum: suprafața redusă în care persoana este obligată să rămână, supravegherea permanentă a persoanei de către agenți ai statului, lipsa contactelor sociale, durata măsurii de restrângere a libertății persoanei, luați împreună pot conduce Curtea la concluzia existenței unei privări de libertate⁽³⁾ și, pe cale de consecință, a aplicabilității art. 5.

În cauza *Mogoș și alții c. României*, reclamanții, apatrizi de origine română, au fost repatriați din Germania înspre România, în urma unui acord bilateral între cele două state. Ajunși la aeroportul internațional Otopeni, reclamanții au refuzat să intre pe teritoriul românesc și au fost cazați în centrul de tranzit pentru străini până la soluționarea cazului lor. În fața Curții europene, reclamanții s-au plâns, printre altele, de încălcarea dreptului la libertate și siguranță. Printr-o decizie de inadmisibilitate, Curtea a declarat acest capăt de cerere inadmisibil deoarece a constatat că reclamanții nu erau nici deținuți, nici arestați și că fuseseră cazați la Otopeni datorită refuzului lor de a intra pe teritoriul românesc. Or, prin simpla lor inițiativă, reclamanții puteau părăsi centrul de tranzit în orice moment⁽⁴⁾.

b. În ce condiții poate fi o persoană privată de libertate?

45. Convenția europeană prevede că persoana poate fi privată de libertate dacă sunt îndeplinite două condiții:

- i) dacă măsura se ia conform unor dispoziții legale interne care sunt conforme cu principiile Convenției; și
- ii) dacă măsura se încadrează într-una dintre cele șase ipoteze pe care art. 5 le prevede la paragraful 1.

Aceste două condiții sunt cumulative. Curtea a precizat în mod constant în jurisprudența sa că aceste două condiții nu pot fi extinse pe cale de interpretare. Într-o hotărâre recentă, Curtea, reunită în Marea Cameră, a adăugat că privarea de libertate nu trebuie să aibă un caracter arbitrar și mai precis, ea trebuie să fie necesară⁽⁵⁾. În special în ipotezele de la lit. b), d) și e) pe care le vom analiza mai jos, Curtea a precizat că statul poate recurge la măsura privării de libertate numai când aceasta este necesară deoarece a analizat alte măsuri de mai mică gravitate cu privire la libertatea persoanei și acestea nu au fost suficiente.

⁽¹⁾ CEDO, *Hussain c. României*, hotărârea din 14 februarie 2008, § 87.

⁽²⁾ CEDO, *Engel c. Olandei*, hotărârea din 8 iunie 1976, § 59.

⁽³⁾ CEDO, *Guzzardi c. Italiei*, hotărârea din 6 noiembrie 1980, § 95; *Amuur c. Franței*, precit., hotărârea din 25 iunie 1996, § 42.

⁽⁴⁾ CEDO, *Mogoș și alții c. României*, decizia din 6 mai 2004.

⁽⁵⁾ CEDO, *Saadi c. Marii Britanii*, [Marea Cameră], hotărârea din 29 ianuarie 2008, § 67-70.